

Trei ipostaze ale bibliofiliei

ANA ANDREESCU

Începutul secolului al XIX-lea reprezintă pentru istoria cărții o epocă de căutări în care estetica neoclasică transmisă în timp prin caracterele tipografice desenate de Didot coexistă cu estetica romantică ce introduce noutăți tehnice în ilustrație. Pentru Franța, casa editorială Didot reprezintă tradiție și modernitate, membrii ei activînd ca editori și tipografi la Paris timp de două secole (1684–1889).

Preocupările familiei Didot au vizat toate domeniile adiacente tiparului: tehnica tiparului, suport, caractere, gravură. Inițiativa lor cea mai importantă, care a făcut epocă, a constat în crearea, în 1775, a unor caractere noi, desenate de François Ambroise Didot și gravate de Waflard. Tăietura literei este clară, precisă, linia dreaptă devine suverană, iar contrastul între albul și negrul literei este perfect echilibrat. Ținuta neoclasică a caracterelor Didot contrastează cu tot ce oferea, la data aceea, peisajul tiparului francez saturat de extravaganțele ușor decadentiste ale cărții rococo, din anii premergători Revoluției.

Prin crearea acestor caractere, Parisul devine rivalul Romei, Didot îl concurează pe Bodoni. „Pe de-o parte, invenția este monumentală și arhitecturală, pe de altă parte ea permite raporturi noi între text și imagine, mai liberă la suprafața paginii, mai contrastantă în compoziție”¹. Acesta este stilul modern în arta cărții, noul stil, stilul Didot-Bodoni care „cucereste Europa înaintea lui Napoleon”.

Cărțile pe care le prezentăm aparțin acestui „nou stil”, eleganța tiparului fiind susținută de ținuta de ansamblu a cărților, la care concură legătura, așezarea în pagină, hîrtia de foarte bună calitate, ca elemente primordiale și *sine qua non*, într-o discuție despre caracterul bibliofil al unei cărți. La aceste elemente se adaugă faptul că exemplarele în discuție sînt trase în tiraje anunțat limitate, au ilustrații originale de autori celebri pentru istoria acestui gen minor al artelor plastice. Aceste exemplare se află în trei situații diferite, reprezentînd fiecare trei aspecte ale problematicii foarte largi pe care o pune bibliofilia modernă (Foto 117–123).

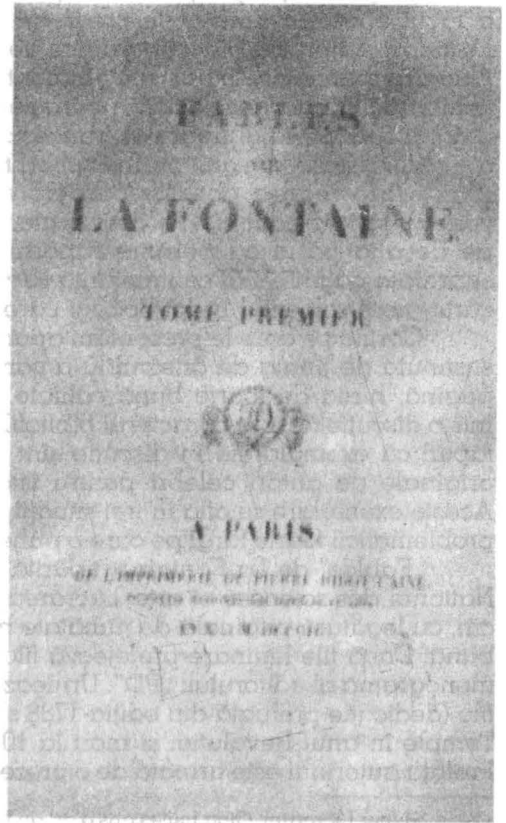
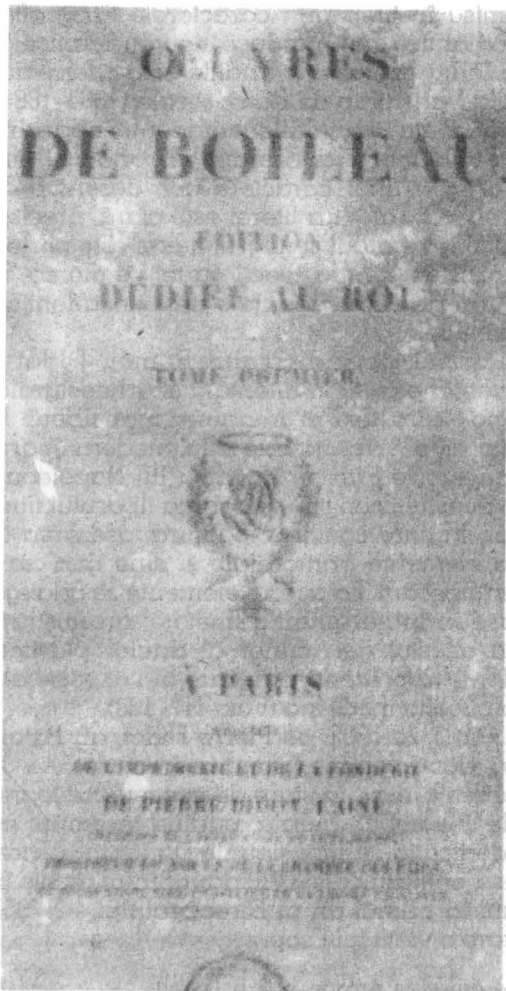
„Fables” de La Fontaine, tipărită la Paris, în 1802, de Pierre Didot, au Palais National des sciences et arts. Lucrarea are două volume grand-in folio, de 51 x 36 cm, cu legătură originală de jumătate marochin roșu, în stare de conservare foarte bună. Două file liminare protejează fila de titlu sobră, aerată, purtînd însemnul cu monogramă al editorului: „PD”. Urmează dedicația „A monsieur le Dauphin” pe trei file (dedicație preluată din ediția 1788 scrisă pentru Louis XVII, dauphin-ul închis în Temple în anul Revoluției și mort la 10 ani în primul an al Directoratului – (1795). Prefața autorului este urmată de o prezentare a vieții lui Esop.

¹: Liber Librorum, Cinq milles ans d'art du livre, Bruxelles, Arcade, 1973, p. 170.

Print. Iuxta

Didot l'aîné

Semnătura autografă
Didot l'aîné

Volumele cuprind câte șase cărți. În volumul al doilea, între cartea a unsprezecea și a douăsprezecea este inserată o dedicație „A monsieur le duc de Bourgogne”. Urmează, după cele douăsprezece cărți, „Philemon și Baucis” dedicată „A monsieur le duc de Vendôme”, ultimul text fiind „Les filles de Minée” (adaptarea lui La Fontaine după Metamorfozele lui Ovidiu). La sfârșitul volumului este justificarea tirajului: „Nr. ...sur deux cents cinquante exemplaires”.

Fabulele lui La Fontaine au atras de la prima lor editare ilustratori de marcă. Ediția originală scoasă de Barbin și Thierry în 1668 avea gravuri de Chauveau, reluate în multe din edițiile ulterioare. Bernard Picart ilustrează ediția de la Charpentier, în cinci volume. Jean Baptiste Oudry ilustrează ediția din 1755 de la Dessaint și Saillant. Desecele lor vor fi reluate în timp, gravate pentru diverse ediții de Cochin, Punt, Vinkelis. Fessard ilustrează ediția subvenționată de contele d'Artois în 1782, scoasă tot de Pierre Didot. Simon și Coigny realizează, în aqua forte, ilustrația ediției din 1787, planșele lor fiind folosite în multe din contrafacerile epocii.

Ediția din 1802 are douăsprezece viniete desenate de Charles Persier (1764–1834) gravate „au burin” de Abraham Girardet, Coigny, Revilliers, Massard, Duparc, Racine, fermecătoare compoziții clasicizante așezate la începutul fiecărei cărți: Lăptăreasa și oala cu lapte, Victoria învățatului, Nebunul care vinde fericire, Negustorul, nobilul, ciobanul și fiul de rege, Țăranul de la Dunăre, Firtații lui Ulisse etc.

Graesse prezintă lucrarea specificînd că prima sută de exemplare are viniete „avant la lettre”, iar două exemplare au fost trase pe hîrtie velină (fabricată din 1780 de Ambroise François în Franța). Lucrarea în discuție nu are completat numărul de exemplar. Este o situație care se întîlnește nu arareori și care presupune un supliment de tiraj, deși, de obicei, în cazul tirajelor limitate, cel puțin plăcile gravate pentru ilustrație sînt distruse după imprimare. Integritatea exemplarului pe care-l prezentăm, sub aspectul textului și al ilustrației, precum și celebritatea editorului ne fac să credem că el este din cele 250 anunțate, cu atît mai mult cu cît editorul nu a făcut vreo mențiune de genul că toate exemplarele ar fi numerotate și semnate, așa cum se obișnuia în cazul unor tiraje atît de mici.

O altă situație ne oferă exemplarul „La Henriade, poème de Voltaire, Edition dediée à S.A.R. Monsieur, à Paris, 1819, de l'imprimerie et de la Fonderie de Pierre Didot l'ainé, chevalier de l'Ordre Royale de Saint Michel, imprimeur du roi et de la Chambre des pairs et Jules Didot fils, chevalier de la Legion d'Honneur”, grand in-folio de 52 x 37 cm, legată în jumătate marochin roșu cu fleuroane pe cotor, în stare de conservare foarte bună. Pe fila de titlu este plasată marca editorului în cunună de lauri, cu crucea Ordinului Saint-Michel.

Ne aflăm în plină Restauratie. Din 1810 apăruse legea brevetelor, iar *Le Bureau d'édition* exercită controlul producției de carte, stăvilind întrucîtva excedentul tipografic. Statutul lui Pierre Didot se schimbă. El devenise tipograful lui Louis XVIII, cavaler al Ordinului Saint-Michel, reînființat în 1815, și beneficia de recunoașterea meritelor sale. Tot o recunoaștere a valorii lui este și amplasarea, pe verso-ul primei file liminare a cărții, a unui medalion gravat de Wodewood, reprezentîndu-l pe editorul-tipograf.

După dedicația *A' Son Altesse Royal*, cele două prefațe (Prefața către regele Prusiei, Frederic II cel Mare și Prefața lui Marmontel *To the Queen*, cu varianta franceză a lui Lenglet de Fresnoy, preluate din ediția 1746 și textul privind *L'idée de la Henriade*), urmează textul propriu-zis al epopeii.

Tiparul, marginile albe de cca 10 cm, cerneala de foarte bună calitate păstrează întru totul strălucirea inițială a paginii tipărite. Textul este însoțit de

ilustrații în *pleine-page*, executate de Ludovique Suruque, L. Desplaces, Carol Dupuis, N. Tardieu, N. Cochin, N. Jeaurat după compozițiile lui Troy-fils, Vleuglels, F. le Moine. Aceste gravuri au constituit ilustrația primei ediții din *Henriade*, apărută la Geneva în 1723, sub titlul „La linge ou Henry le Grand” scoasă după un manuscris incomplet de abatele Desfontaine. Așadar, exemplarul este îmbogățit cu gravuri care au apărut pentru prima dată în ediția din 1723.

Pe de altă parte, după menționata dedicație A.S.A.R., pe fila a doua a cărții există justificarea tirajului: „Această ediție a fost imprimată cu noile mele caractere, turnate într-o singură matriță reproducând jumătate din alfabet: n-a fost trasă decât în 125 exemplare, toate semnate și numerotate. Este din suita operelor lui Virgiliu, Horațiu, Racine, Fables de La Fontaine și a a operelor lui Boileau publicate în același format”. Exemplarul, ca și cel precedent, nu are număr. Dar iată că el nu are nici ilustrație originală, cum au toate lucrările citate, care, de altfel, alcătuiesc faimoasa colecție „du Louvre”. Ce se întâmplă? Ne aflăm în fața unui exemplar „truffé”, operă a vreunui posesor nemulțumit de lipsa ilustrației în exemplarul său, care de fapt este tipărit în afara tirajului anunțat. El nu are nici număr, nici semnătură, așa cum anunța editorul în caseta de justificare a tirajului. Deși stampele care i s-au atribuit sînt frumoase în sine, ele rup întrucîtva unitatea volumului, acesta rămînînd în domeniul bibliofiliilor ca o „curiozitate”.

Secolul al XIX-lea oferă astfel de exemple, de imixtiune a posesorului bibliofil în opera editorului și tipografului. Amestecul este, însă, făcut cu eleganță, cu știință și gust, neaducînd prejudicii integrității compoziționale a cărții și nedorind să-și facă neobservată adăugirea. Astfel de exemplare „trucate”, interesante, amuzante sînt, de fapt, unice prin aportul subiectiv al deținătorului.

Ultimul exemplar pe care-l prezentăm este un summum de artă tipografică, apărut în același an ca și „La Henriade”, 1819, cu titlul „Oeuvres de Boileau, dédiées au roi, à Paris, de L'imprimerie et de la Fonderie de Pierre Didot l'ainé”, în două volume. Pe fila de titlu întîlnim aceeași marcă tipografică. După dedicația lui Pierre Didot către Louis XVIII urmează „L'éloge de M. Despereux” luat din ediția 1711, Prefața lui Boileau din ediția 1701 și textul propriu-zis.

Graesse menționează existența, în tiraj, a unui exemplar pe hîrtie velină și remarcă vinietele originale. Într-adevăr fiecare capitol „Lettres”, „Epitres”, „L'art poétique” au viniete „en tete” gravate „au burin” de Abraham Girardet (1764–1823) și Siscaut (care termina gravura de la „Art poétique”), după desenele lui Auguste Fortin (17633–1832). Pentru valoarea gravurii amintim că în 1806 fusese premiat la Salonul artelor, pentru lucrarea „Transfigurarea” după Raphael. În cazul ultimului capitol al cărții care cuprinde, de fapt, lucrarea „Le lutrin”, situația se prezintă diferit. Fiecare cînt are viniete „en tete” în execuția aceluiași cuplu: Fortin-Girardet. În plus, șase gravuri „hors-texte” marchează începutul fiecărui cînt. Autorul lor este Bernard Picart le Romain (1673–1733), ilustrul gravor, desinator și miniaturist olandez care desenează și gravează ilustrația ediției din Operele lui Boileau de la Amsterdam, din 1718, scoasă de Mortier. Această tragere constituie tirajul original al ilustrației la „Le lutrin”. După desenele acestea, executate în 1717, Picart însuși mai execută o tragere în 1728, pentru ediția din 1828, tot de la Amsterdam. O ediție din 1772, la *Auguste Chanquion*, este ilustrată tot cu figuri după Picart, o alta din 1787 are reducțiuni după aceleași desene, fără ancadramente.

Pierre Didot folosește pentru excelența sa ediție aceleași ilustrații, executînd o nouă tragere după cea din 1728. Așa se face că în acest volum I (al doilea nu are ilustrații) din operele lui Boileau frontispiciile neo-clasice, în care se întrezăresc tendințe romantice spre peisaj, castele, ruine, se alătură savuroaselor compoziții în

stil baroc, cu bogate ancadramente de frunze, draperii, măști, amorași și o ciudată cascadă de cărți, flancînd, spre stînga, gravura.

Calității impecabile a tiparului și ilustrației i se adaugă încă două elemente care măresc valoarea exemplarului.

După dedicația lui Pierre Didot pentru rege urmează același text de justificare a tirajului ca și în volumul prezentat anterior. Dar, de această dată, spațiul prevăzut pentru scrierea numărului de exemplar este completat cu cifra 32, scrisă de mîină și însoțită de semnătura autografă a lui Pierre Didot. Scriitura și culoarea cernelii sînt aceleași. Cineva a vrut să se convingă de autenticitatea semnăturii și, ca urmare, un mic halou de culoarea cernelii maro înconjură semnătura.

Al doilea element care concură la creșterea valorii bibliofile a exemplarului îl constituie cele două ștampile aplicate pe fila de titlu, care dovedesc că exemplarul a făcut parte din colecția regelui Franței, Louis XVIII, căruia, de fapt, i-a fost dedicată cartea. Textele înscrise în ștampile sînt următoarele: „Bibliothèque du Roi-Saint-Cloud” și, în a doua ștampilă „Bibliothèque particulière du Roi”.

Prezentarea acestor trei ipostaze ale bibliofiliei ne-a fost prilejuită de existența exemplarelor într-o colecție particulară din București și, mai ales, de amabilitatea colecționarei care ne-a permis accesul în colecția Domniei-sale și cercetarea exemplarelor. Îi mulțumim și dorim să subliniem, în încheiere, importanța culturală a actului de achiziționare și păstrare în bune condiții a acestor lucrări.

Trois hypostases de la bibliophilie

Résumé

L'ouvrage presente trois hypostases de la bibliophilie donnant pour exemples trois exemplaires parus chez Didot-editeurs, au commencement du XIXme siècle. Ce sont des exemplaires appartenant au tirages dits „du Louvres” des oeuvres des clasiques français.

Nous les avons trouvés dans une petite collection particulière de Bucharest dont nous n'avons pas l'autorisation de mentioner le nom.